

Єгоров В. В.

к. істор. н., доцент,
кафедра політичних наук та історії,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
просп. Повітряних Сил, 31, м. Київ 03037, Україна
E-mail: iegorov.vv@knuba.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1373-8173>

Баєва Ю. Є.

к. політ. н., доцент,
кафедра політичних наук та історії,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
просп. Повітряних Сил, 31, м. Київ 03037, Україна
E-mail: baieva.iuie@knuba.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7734-3568>

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ВОЛОДИМИРА
БОНІФАТІЙОВИЧА АНТОНОВИЧА У ФОРМУВАННІ
УКРАЇНОФІЛЬСЬКОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.**

У статті здійснено аналіз діяльності Володимира Боніфатійовича Антоновича як інтелектуального та політичного лідера українофільського руху другої половини ХІХ ст. Досліджено його роль у формуванні культурницької моделі національного розвитку, становленні української політичної думки та інтелектуальних засад модерного націєтворення в умовах Російської імперії. Проаналізовано еволюцію політичних поглядів ученого, його концепцію культурної мобілізації суспільства, а також бачення перспектив розвитку українського національного руху. Особливу увагу приділено аналізу діяльності Антоновича як організатора українського інтелектуального середовища, ідеолога культурницької стратегії національного руху та одного з провідних представників української інтелектуальної еліти ХІХ ст. Розглянуто його участь у діяльності українських громад, взаємодію з провідними діячами українського руху та вплив на формування нової генерації українських істориків і громадських діячів.

Механізми впливу В. Б. Антоновича реалізовувалися через поєднання наукової, освітньої та організаційної діяльності. Це включало формування інтелектуального дискурсу, наставництво та підготовку нової генерації українських інтелектуалів, а також участь у діяльності інституцій, що забезпечували відтворення національно орієнтованої еліти. Обґрунтовано, що діяльність В. Б. Антоновича сприяла консолідації українського інтелектуального середовища, розвитку історичної науки та формуванню модерної української національної ідентичності. Показано, що його концепція національного розвитку базувалася на пріоритеті культурно-освітньої діяльності, поступовості суспільних змін та ідей федералізму. Зроблено висновок, що Антонович виступав не лише як історик і громадський діяч, але й як інтелектуальний лідер, який значною мірою визначив ідейні орієнтири українського національного руху та вплинув на формування української політичної думки модерної доби.

Ключові слова: українофільство, національний рух, політична думка, культурницька стратегія, лідерство, націєтворення.

© Єгоров В. В., Баєва Ю. Є., 2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі провідних діячів українського національного руху XIX ст. у формуванні української політичної думки та національної ідентичності. У процесі становлення модерної української нації важливе значення мали інтелектуальні лідери, які визначали ідейні засади національного розвитку, формували культурні та політичні орієнтири суспільства. Однією з ключових постатей українського інтелектуального та суспільно-політичного життя другої половини XIX ст. був Володимир Боніфатійович Антонович – громадський діяч та ідейний лідер українофільського руху, який відіграв ключову роль у формуванні культурницької стратегії національного розвитку в умовах імперських обмежень.

Сучасна політична наука дедалі більше звертається до аналізу історичних моделей націєтворення, інтелектуального лідерства та стратегій політичної самоорганізації недержавних націй. У цьому контексті дослідження політичних поглядів і громадської діяльності В.Б. Антоновича дозволяє глибше зрозуміти еволюцію української політичної думки, специфіку культурницького етапу національного руху та особливості формування модерної української ідентичності. З позицій сучасної політичної науки українофільство другої половини XIX ст. можна інтерпретувати як форму культурно-політичної мобілізації українського суспільства. У межах цієї моделі національний рух функціонував у рамках імперської політичної системи, використовуючи культурні та освітні інструменти для формування національної самосвідомості та інтелектуальної консолідації української еліти. Важливою складовою політичних поглядів Антоновича була його концепція федералізму та автономізму. Він розглядав федеративну модель як можливу форму співіснування різних слов'янських народів, що дозволяла б забезпечити збереження їхньої культурної самобутності та політичних прав. Така позиція відповідала демократичним традиціям українського суспільства та відображала прагнення до поєднання національного розвитку з принципами політичної свободи та самоврядування. Крім того, Антонович послідовно підкреслював роль громадської самоорганізації та інтелектуального середовища у формуванні політичної свідомості. Його діяльність у рамках українських громад сприяла створенню мережі інтелектуальних центрів, що виконували функцію політичної соціалізації та формування національної еліти. Саме через такі інституційні форми відбувалося поширення ідей українського національного руху та формування нової генерації українських інтелектуалів. Таким чином, культурницька стратегія, яку обґрунтовував В. Б. Антонович, може бути інтерпретована не лише як форма просвітницької діяльності, але і як механізм непрямой політичної мобілізації українського суспільства. В умовах відсутності власної державності та обмежень імперської політичної системи саме культурно-освітні практики забезпечували формування політичної свідомості, національної ідентичності та готовності до подальшої політичної самоорганізації. У цьому контексті постає проблема теоретичного осмислення історичних форм інтелектуального лідерства як чинника політичної мобілізації суспільства. Попри значну кількість історичних досліджень, діяльність Володимира Боніфатійовича Антоновича недостатньо проаналізована у межах сучасних політологічних підходів, зокрема теорій політичного лідерства, націєтворення та культурної мобілізації.

Проблема полягає у відсутності комплексної інтерпретації його діяльності як системного феномену інтелектуального лідерства, що поєднував ідеологічне конструювання, організацію інтелектуального середовища та вплив на політичну свідомість українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, методологічної основи дослідження. Проблематика формування українського національного руху другої половини XIX ст. та роль у ньому інтелектуальних лідерів знайшла відображення у значній кількості наукових праць українських та зарубіжних дослідників. Одним із перших дослідників, які звернулися до вивчення діяльності Антоновича, діяльність якого мала вагомий вплив на формування української історичної науки та розвитку українофільського руху, був Михайло Грушевський, який високо оцінював його роль у розвитку української історіографії та формуванні національної історичної школи (Hrushevsky, 1928). Значний внесок у дослідження громадської та наукової діяльності Антоновича зробили також Дмитро Дорошенко (Son of Ukraine, 1997, p. 78), Олександра Єфименко (Son of Ukraine, 1997, pp. 13–15), Олександр Оглоблин (Ogloblin, 1995), які розглядали його як одного з провідних представників українського інтелектуального середовища XIX ст. У сучасній історичній науці окремі аспекти діяльності Антоновича досліджували Вадим Харченко (Kharchenko, 1996), Олексій Ясь (Yas, 2017), Ігор Гирич (Gyrich, 1996), Василь Уляновський (Ulyanovsky, 1995), Олександр Кіян (Kiyau, 2011), та інші науковці. У їхніх працях аналізуються питання розвитку української історичної науки, формування української національної свідомості, а також діяльність українських громад та інтелектуальних центрів. Водночас у сучасній історіографії недостатньо дослідженим залишається питання лідерства Володимира Антоновича в українофільському русі, його впливу на формування інтелектуального середовища українського національного руху та на вироблення ідейних засад культурницької стратегії національного розвитку.

Методологічною основою дослідження є поєднання загальнонаукових та спеціальних методів історико-політичного аналізу. Зокрема використано історико-порівняльний метод, що дозволяє проаналізувати розвиток українофільського руху в контексті суспільно-політичних процесів другої половини XIX ст.; біографічний метод, застосований для дослідження життєвого шляху та громадської діяльності Володимира Антоновича; структурно-функціональний підхід, який дає можливість визначити роль Антоновича у формуванні інтелектуального середовища українського національного руху; метод аналізу історичних джерел, що дозволяє дослідити ідейні засади його наукової та громадської діяльності. Застосування зазначених методів забезпечує комплексне дослідження діяльності Володимира Антоновича як одного з провідних лідерів у формуванні інтелектуального середовища українського національного руху та визначити значення його діяльності для розвитку української політичної думки. У цьому контексті діяльність В. Б. Антоновича доцільно інтерпретувати у категоріях інтелектуального лідерства. Його лідерство проявлялося у здатності формулювати ідейні орієнтири національного розвитку, інтегрувати інтелектуальне середовище та впливати на процеси політичної соціалізації. Таким чином, він виступає як лідер, що поєднував функції ідеолога, організатора та наставника.

Виділення невирішених раніше частин проблеми, яким присвячується стаття. Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених постаті

Володимира Антоновича, низка аспектів його діяльності залишається недостатньо дослідженою. Зокрема потребує глибшого аналізу його роль як інтелектуального та організаційного лідера українофільського руху, а також його вплив на формування ідейних засад культурницької стратегії українського національного розвитку. Недостатньо висвітленим залишається також питання взаємозв'язку між його науковою діяльністю, громадською активністю та формуванням української політичної думки. Саме ці аспекти становлять предмет даного дослідження. У статті проаналізовано основні етапи громадської та наукової діяльності Антоновича, його участь у діяльності українських громад, а також внесок у розвиток української історичної науки. Особливу увагу приділено аналізу його ідей щодо культурницької стратегії національного розвитку, формування української національної свідомості та консолідації української інтелігенції. Показано, що діяльність Антоновича сприяла формуванню інтелектуального середовища, яке стало важливою основою для подальшого розвитку українського національного руху.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексний теоретико-методологічний аналіз діяльності Володимира Боніфатійовича Антоновича як інтелектуального та політичного лідера українофільського руху другої половини XIX ст. у контексті сучасних теорій політичного лідерства та націєтворення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати еволюцію політичних поглядів В. Б. Антоновича;
- визначити роль інтелектуальних мереж (українських громад) у трансляції його ідей;
- дослідити механізми впливу Антоновича на формування політичної свідомості української інтелектуальної еліти;
- інтерпретувати його діяльність у категоріях інтелектуального лідерства;
- оцінити внесок Антоновича у становлення модерної української політичної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Сучасники високо оцінили роль видатного історика у творенні та поширенні української національної ідеї. Він визнавався як беззаперечний лідер в політичній, громадській організації українства на території Російської імперії від 1860-х до початку 1880-х рр., а його будинок в Києві на розі вул. Кузнечної та Жилианської, визначали центром українського сепаратизму (Bogdashyna, 2019; Ulyanovsky 1995, 33–34). Сам В. Б. Антонович у творі «Моя сповідь» визначав українофілів як «тих уродженців Південно-руського краю, які настільки знайомі з своєю батьківщиною, що встигли констатувати відмінні риси її народонаселення, настільки розвинуті, що викласти можуть і літературно свої переконання, ..., настільки не виключно зацікнені на турботі про особисту кар'єру й добробут, що .....у законних рамках готові відстоювати свої переконання, не зважаючи на пересуди, які зазвичай зустрічають їх думки, і на наслідки цих пересудів» (Bogdashyna, 2019, р. 214).

Дослідники діяльності вченого зазначали, що В.Б. Антоновича розглядали й як вченого, як духовного лікаря, або як ідеолога українського національного руху, котрий у своїй діяльності був дуже обережним, особливо коли мав справу з провокативними діями з метою виявити його українофільство (Tolochko, 1993, pp. 5–10; Ulyanovsky, 1995, p. 7).

Дослідниця минувшини України О. Єфименко (1878), зазначала, що вчений належав до закритого середовища Правобережної шляхти України напередодні

Польського повстання 1863 (Son of Ukraine, 1997, p. 13–15). В цьому середовищі були демократичні козакофільські віяння де майбутній лідер українофільства обрав шлях до хлопоманства (перейшов на бік українського простолюду) коли постав вибір або бути з народом або залишатися представником шляхетського середовища.

На думку українського літературознавця, письменника, історика, фольклориста, громадсько-політичного діяча В. Доманицького (1906) одна з основних ідей творів В. Б. Антоновича (а отже й громадської діяльності) – протистояння демократичного елемента – українського народу – аристократичному шляхетському польському елементу. В. Б. Антонович як лідер українофілів мав перемовини з представниками «Землі і волі» під час котрих постало принципове для вченого питання автономії України, можливість котрої народовольці відкинули, а відносини з ними було припинено (Son of Ukraine, 1997, pp. 63, 70).

На думку українського історика -краєзнавця та архівіста А. Верзилова (1908) найбільш активна доба діяльності вченого припала на період 1860-х початок 1880-х рр. коли відбулося посилення реакції в Російській імперії, не відбулася угода між поляками та українцями на Галичині котру він готував, відбувалися конфлікти у середовищі Київської (Старої) громади (Son of Ukraine, 1997, pp. 71–74, 77). Саме тоді вчений писав у листі до видатного українського етнографа, антрополога Ф. Вовка (березень 1880 р.) що українофільський рух на шляху до повної ліквідації. Тому почав дистанціюватись від активної громадської діяльності та поринув в археологічні дослідження. До того ж, в цей час його неприємно вразили дрібні конфлікти на засіданнях НТШ (Son of Ukraine, 1997, pp. 241, 78, 262). Неприйнятними для вченого були й практики існування Київської (Старої) громади провідником котрої він був тривалий час, на початку 1890-х р. де вже переважали обговорення міських пліток, біжучих новин, натяків на його особисте життя, за відсутності бажання здійснювати запропоновану ним програму. Це визначило подальший його вихід з її складу. Узагальнюючи практику організації політичних сил в імперії В. Б. Антонович зазначив, що всі організації перетворюються на невеликі кулки, котрі не можуть бути масовими та вороже ставляться одне до одного (Son of Ukraine, 1997, pp. 245–246).

Водночас, саме в цей період В. Б. Антонович активно долучився до створення неполітичної організації на Лівобережній Україні, а влітку 1897 р. відбувся зїзд Всеукраїнської безпартійної організації (Son of Ukraine, 1997, p. 116). Пізніше, В. Б. Антонович був одним з засновників Товариства Українських Поступовців, куди об'єдналися українські політичні партії в умовах післяреволюційних репресій царського уряду. На думку академіка ВУАН С. Єфремова та багатьох сучасників вченого, В. Б. Антонович й в цей період відкидав чисту політику, на перше місце встановивши культурницьку роботу й саме з цієї точки слід оцінювати діяльність вченого, котрий не вірив у швидкі зміни, а звертав увагу на просвітню роботу серед народу для піднесення його свідомості, що було єдиним вірним шляхом. Сучасники також зазначали, що в своїй діяльності вчений відзначався поступовістю усього що здійснював, при тому зазначав, що треба бажати, щоб ідеал здійснювався якомога швидше Проте, ці методи від середини 1880-х рр. не визнавала радикальна молодь (Ulyanovsky, 1995, pp. 34, 54, 8, 11, 62). Вчений бачивши подібні риси нових громадських рухів визначав їх такими, що гальмують еволюційний, потенціальний шлях розвитку, закликаючи зокрема свого учня М.С. Гру-

шевського не поринати в політику, а перейматися наукою (Ulyanovsky, 1995, pp. 35–36). На думку А. Верзилова, історіографа Д. Дорошенка від початку діяльності політичні погляди вченого формувалися під впливом Кирило – Мефодієвців, він був щирим прихильником автономізму, ідей федералізму, народоправства та супротивником практики уніфікаційної політики російського уряду, котра, думку В. Б. Антоновича, походила від загального презирливого та підозрілого ставлення імперського уряду до проблем просвіти (Son of Ukraine, 1997, 78; Antonovich, 1932, pp. 147–150). В баченні В. Б. Антоновичем майбутнього слов'янства, було сформульовано, що хоч воно могло жити у складі федерації, але обов'язково мало бути відмежовуваним від Російської імперії та Польщі (Ulyanovsky, 1995, 36). Так, у листі до одного з засновників українофільства М. П. Драгоманова вчений підкреслив, що «.....маємо більше надії на здійснення федералізму південно-західно-слов'янського, ніж російського, та що таку форму вважали б за бажанішу» (Bogdashyna, 2019, p. 215). В. Б. Антонович був ворогом не поляків, а історичної Польщі котру у кордонах XVIII ст. намагалися поновити учасники антиросійських повстань 1831, 1863 pp. Він також негативно ставився й до практик функціонування держав на території України оскільки «уряд – сила влади – народ – сила думки», вважаючи український народ недержавним від природи. Тому, у багатьох його історичних творах однією з тем було протиставлення вільної, творчої суспільної сили українського народу до державного елементу котрий хотів накинути сувору регламентацію на суспільне життя насильством, котре вчений не сприймав й як спосіб боротьби (Son of Ukraine, 1997, pp. 78–79, 108). Водночас, вчений вважав, що європейські державні установи в рамках слов'янського федеративного утворення можуть гарантувати «...матеріальну безпеку суспільства та благоустрій, і задоволення ними вищих моральних потреб: свободу совісті, можливість розумового розвитку тощо», а недержавні нації «можуть не лише жити спільно в єдиній державі, але й у рівній мірі дорожити її міцністю, її законами та установами, якщо ці установи гарантують їх загальні права і рівно всім надають ..... захист» (Bogdashyna, 2019, pp. 216–217). Тому В. Б. Антонович, не пропонували створення окремої української держави. У розумінні науковця нездатність українського народу до державотворення є специфічною рисою українців, яким краще жити у федерації з більш сильною державною (титульною) нацією.. Адаже вчений пояснював, що кожен народ у своєму політичному житті має властиву йому провідну ідею, а вона залежить частково від антропологічних расових причин, частково від різних умов, впливу територіальних обставин, від історичного життя, від культурного розвитку. В. Б. Антонович зазначав, що головним принципом життя українського народу був «принцип вічевий, принцип широкого демократизму і визнання рівності політичного права задля кожної одиниці суспільства». Саме високою громадською самоорганізацією українців дослідник пояснював небажання українського народу створювати окрему державу (Bogdashyna, 2019, pp. 217–218). Слід зазначити, що виокремлення національних особливостей українського народу як спільноти з демократичними традиціями, світоглядом сучасні дослідники визначають як частину процесу українського націєтворення (українського народу), що відбувався у відповідь на процес націєтворення росіян від 60-х pp. XIX ст. (Zemsky, 2018, pp. 22, 24–25, 32, 40).

Отже, як підкреслив прихильник гетьманського правління П. Скоропадського – В. Липинський, В.Б. Антонович фактично розпочав українську справу на Правобережній Україні, своєю працею поставив під сумнів ідеї Польського повстання 1863 р.

про триєдину Польщу – Польщу Литву та Русь (Son of Ukraine, 1997, pp. 103–104). Вчений також, виділив український народ як окрему етнографічну одиницю на основі антропологічних, культурних, психологічних рис, сформулювавши зміст національних рис українського народу – внутрішнє усвідомлення свободи, розвиток особистості пошуку справедливості та істини (Ulyanovsky, 1995, p. 54). Обґрунтування цих положень В. Б. Антонович чітко виклав у суперечливій, на думку М.П. Драгоманова, статті «Три національні типи народні» що вийшла на Галичині, котра хоч і посилалася на антропологічну інформацію, проте мала суспільно-політичне завдання з метою залучення нових послідовників українського національного руху (Antonovich, 2017, p. 171; Kharchenko, 1996, pp. 447–449).

В цьому контексті особливого змісту набуло сформульоване лідером українофільства скептичне ставлення до російської культури (Gyrich, 1996, 28–35; Ulyanovsky, 1995, 33–34). Його учень М.С. Грушевський, взагалі наголосив на упередженому та негативному ставленні В.Б. Антоновича до змісту та користі від російської літератури другої половини XIX ст. та баченні вченим великоруської «народної стихії» як грубої, жорстокої сили, з культом авторитету та насильства (Son of Ukraine, 1997, 120–121). Таке ставлення цілком відповідало тому, що В. Б. Антонович (пізніше й В. П. Науменко) був опонентом російських шовіністичних кіл, котрі на зламі XIX–XX ст. сформулювали тезу про мовний сепаратизм, здійснений через розвиток української мови та літератури на Галичині. Процес українізації цього часу українофоби проф. Т. Д. Флоринський та його товариш (заступник) з цензурного комітету С. М. Щеголев називали причиною повільного «проникнення» в народ російської культури, без котрої для малоросіян буде важкою боротьба за існування (Yegorov, 2019, p. 28).

Слід також зазначити що в діяльності В. Б. Антоновича попри його сумлінне ставлення до наукових студій та публіцистики траплялися випадки, коли лідерові українофільства доводилося здійснювати рішення обґрунтовані політичною доцільністю. Так відбулося у його відносинах з його учнями Д. І. Багалієм та І. А. Лінниченко. Коли другий учень друком звернув увагу В.Б. Антоновича, що у випусковій роботі Д. І. Багалія багато запозичень з текстів вчителя, В.Б. Антонович фактично не відреагував на цю інформацію. На думку сучасного українського дослідника О. П. Толочка, це сталося тому, що молодий дослідник Д.І. Багалій належав до очолюваної В. Б. Антоновичем «української партії» котра намагалася отримати у 1883 р. свого викладача у Харківському університеті. Водночас, І. А. Лінниченко за власним визнанням ніколи не був заангажований в українофільському русі. Отже перед В.Б. Антоновичем постав вибір між сумлінням науковця та партійними симпатіями й він обрав останнє (Tolochko, 1993, p. 90–101; Pereguda & Yegorov, 2018, pp. 24–26).

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. У результаті проведеного дослідження встановлено, що діяльність Володимира Боніфатійовича Антоновича мала системний і визначальний характер для формування інтелектуальних, організаційних та ідейних засад українофільського руху другої половини XIX ст. Його роль виходила далеко за межі суто наукової або громадської діяльності, оскільки він виступив одним із перших в українській традиції носіїв цілісної моделі інтелектуального лідерства, що поєднувала наукову рефлексію, ідеологічне конструювання та організаційну діяльність.

Доведено, що Антонович сформував культурницьку стратегію національного розвитку як альтернативу радикальним політичним практикам, характерним для частини європейських національних рухів XIX ст. Його підхід базувався на пріоритеті поступового розвитку, просвітницької діяльності, формування національної свідомості та консолідації інтелектуальної еліти. У цьому контексті українофільство постає не лише як культурний феномен, але і як специфічна форма політичної мобілізації в умовах відсутності власної державності.

Встановлено, що ключовими складовими політичних поглядів Антоновича були ідеї федералізму, автономізму та демократичного народоправства, які формували концептуальну основу його бачення майбутнього українського народу. При цьому його скептичне ставлення до державницького радикалізму та акцент на культурно-освітніх механізмах розвитку дозволяють розглядати його як предшественника еволюційної моделі націєтворення.

Обґрунтовано, що діяльність Антоновича сприяла формуванню розгалуженої мережі інтелектуальних центрів (українських громад), які виконували функції політичної соціалізації, поширення національної ідеї та підготовки нової генерації української інтелектуальної еліти. Саме через ці інституційні форми відбувалося становлення модерної української політичної думки та формування національної ідентичності.

Виявлено, що інтелектуальне лідерство Антоновича проявлялося не лише у формулюванні ідей, але й у здатності консолідувати різні соціальні та інтелектуальні групи навколо спільного проекту національного розвитку. Його вплив на учнів і послідовників, зокрема на формування історичної школи та політичної традиції, дозволяє розглядати його як ключову фігуру у процесі інституціоналізації української гуманітарної науки та політичної думки.

З'ясовано, що суперечливість окремих положень концепції Антоновича (зокрема щодо недержавності українського народу) не зменшує його значення як ідеолога національного руху, а відображає складність історичних умов та обмежень, у яких відбувалося формування української політичної думки в межах імперської системи.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що Володимир Антонович відіграв ключову роль у переході українського національного руху від етнографічно-культурного етапу до стадії інтелектуального та політичного осмислення націєтворення. Його діяльність заклала підвалини культурницької моделі розвитку, яка стала важливим етапом у формуванні модерної української нації.

Перспективними напрямками подальших досліджень є порівняльний аналіз українофільства з іншими національними рухами Центрально-Східної Європи, дослідження інтелектуальних мереж українського руху XIX ст., а також аналіз впливу ідей В.Б. Антоновича на формування політичної думки його учнів і наступних поколінь українських діячів. Подальшого вивчення потребує також співвідношення культурницької та політичної стратегій у розвитку українського національного руху та місце концепції Антоновича у ширшому контексті європейських теорій націєтворення.

Новизна дослідження полягає у розлогій політологічній інтерпретації діяльності В.Б. Антоновича як інтелектуального та ідейного лідера українофільського руху другої половини XIX ст. У роботі вперше системно проаналізовано його громадсько-політичну діяльність крізь призму теорій націєтворення, політичного лідерства та культурної мобілізації недержавних націй.

Уточнено зміст культурницької моделі національного розвитку, яку обґрунтував Антонович, та її роль у формуванні української політичної думки модерного періоду. Поглиблено розуміння українофільства як форми інтелектуального та організаційного національного руху, що функціонував у межах імперської політичної системи.

Обґрунтовано, що діяльність В.Б. Антоновича стала важливим чинником формування модерної української ідентичності, інтелектуальних мереж національного руху та стратегій культурно-політичної самоорганізації українського суспільства.

References [Список використаної літератури]

- Antonovich, V. B. (1932). The Ministry of Count D. A. Tolstoy. In Antonovich, V. B. Complete Works. Kyiv, 1. 147–150. [in Ukrainian]. [Антонович В.Б. Міністерство графа Д. А. Толстого / Антонович В.Б. *Повне зібрання творів*. К., 1932. Т. 1. С. 147–150.]
- Antonovich, V. B. (2017). Three National Types of People. *Ukrainian Historical Journal*, 3, 171–190. [in Ukrainian]. [Антонович В.Б. Три національні типи народні. *Український історичний журнал*. 2017. № 3. С. 171–190.]
- Bogdashyna, O. M. (2019). The Role of V. B. Antonovich in the Formation and Dissemination of the Ukrainian National Idea in the Russian Empire. *Дриновський збірник*, 11, 213–220. <https://doi.org/10.7546/DS.2018.11.25> [in Ukrainian]. [Богдашина О. М. Роль В. Б. Антоновича у формуванні та поширенні української національної ідеї у Російській імперії. *Дриновський збірник*. 2019. Вип. 11. С. 213–220. <https://doi.org/10.7546/DS.2018.11.25> 2019.]
- Gyrich, I. (1996). V. Antonovich – Architect of the Philosophical Foundations of a New Ukraine. The Third Memorial Conference in Honor of Professor Volodymyr Antonovich. (December 11–12, 1995, Kyiv): Proceedings and Materials. Kyiv, 1, 28–35. [in Ukrainian]. [Гирич І. В. Антонович – будівничий філософських засад нової України. Третя академія пам'яті професора Володимира Антоновича. (11–12 грудня 1995 р., м. Київ) : Доповіді та матеріали. К., 1996. Ч. 1. С. 28–35.]
- Hrushevsky, M. S. (1928) On the Socio-National Concepts of V. B. Antonovich. *Ukraine: A Bimonthly Journal of Ukrainian Studies*. Kyiv, 5, 3–16. [Грушевський М. С. З соціально-національних концепцій В.Б.Антоновича. *Україна. Науковий двомісячник українознавства*. Київ, 1928. №5. С.3–16.]
- Yegorov, V. V. (2019). The Ukrainian Language in Public Education and the Issue of Its Development in the Public Debate in the Ukrainian Lands in the 1860s–1890s. *Gileya Historical Sciences*, 140, 26–31. [in Ukrainian]. [Єгоров В.В. Українська мова в народній освіті та проблема розвитку в публіцистичній боротьбі в українських землях 1860–1890-х рр. *Гілея Історичні Науки*. 2019. Вип. 140. С. 26–31.]
- Zemsky, Y. S. (2011). A Social Project for Ukraine Based on the Ideological Convictions of Mid-XIXth-century Ukrainian Nationalists. *Ukrainian Historical Journal*, 2, 21–40. [in Ukrainian]. [Земський Ю.С. Соціальний проект для України за світоглядними переконаннями українофілів середини XIX ст. *Український історичний журнал*. 2011. №2. С.21–40.]
- Kiyan, O. (2011). The Debate Surrounding Volodymyr Antonovych's Scholarly Legacy in Soviet-Era Ukrainian Historiography. *Scientific Notes of the Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. Historical Sciences Series*. Kirovohrad: Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University, 14, 214–224. [in Ukrainian]. [Кіян О. Полеміка навколо наукової спадщини Володимира Антоновича в українській історіографії радянської доби. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка Серія Історичні науки*. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. 2011. Вип. 14. С. 214–224.]
- Kharchenko, V. (1996). Ethnic Anthropology in the Scientific Concept of V. B. Antonovich. *The Third Memorial Conference in Honor of Professor V. B. Antonovich*. Kyiv, II, 440–455. [in Ukrainian]. [Харченко В. Етнічна антропологія в науковій концепції В. Б. Антоновича. *Третя академія пам'яті професора В. Б. Антоновича*. К., 1996. Ч.ІІ. С.440–455.]
- Ogloblin, O. (1995) Volodymyr Antonovych and his Historical School. *Studies in the History of Ukraine: Articles and Source Materials*. New York; Kyiv; Toronto, 201–218. [in Ukrainian]. [Оглоблин О. Володимир Антонович та його історична школа. *Студії з історії України: Статті і джерельні матеріали*. Нью-Йорк; Київ; Торонто, 1995. С. 201–218.]
- Pereguda, E.V., & Yegorov, V.V. (2018). On Academic Integrity and Ways to Combat Academic Misconduct. Problems of Ukraine's Modernization. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Problems of the Culture of Scientific Work and Academic Integrity in the Modern World.” March 29, 2018. Kyiv: State Enterprise “Publishing House ‘Personnel,’ 2018, 6, 24–26. [in Ukrainian]. [Перегуда Є. В., Єгоров В. В. Про академічну доброчесність та шляхи подолання академічної недоброчесності.

- Проблеми модернізації України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми культури наукової роботи та академічної доброчесності в сучасному світі». 29 березня 2018 р. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2018. Вип.6. С. 24–26.]
- Son of Ukraine: Volodymyr Bonifatiyovych Antonovych. (1997). In three volumes. Kyiv: Zapovit, 1, 448 p. [in Ukrainian]. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. У трьох томах. К.: Заповіт, 1997. Т. 1. 448 с.]
- Tolochko, O. P. (1993). Two Not Entirely Academic Debates (I. A. Linnichenko, D. I. Bahalii, M.S. Hrushevsky). *Ukrainian Archaeographic Yearbook: New Series*. 1993. No. 2. 5, 90–101. [in Ukrainian]. [Толочко О. П. Дві не зовсім академічні дискусії (І. А. Лінніченко, Д. І. Багалій, М. С. Грушевський) *Український Археографічний Щорічник Нова серія*. 1993. Вип.2. С.90–101.]
- Ulyanovsky V.I. (1995). Son of Ukraine: Volodymyr Antonovych –Citizen, Scholar, Man, 5–76. in Antonovych, V.B. *My Confession: Selected Historical and Journalistic Works*. Kyiv: Lybid, 5–76. [in Ukrainian]. [Ульяновський В. І. Син України : Володимир Антонович В. І. громадянин, вчений, людина / Антонович В.Б. *Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори*. К.: Либідь, 1995. С. 5–76.]
- Three National Types of Folk Art (Introductory Article by O.V. Yas) (2017). *Ukrainian Historical Journal*, 3, 171–190. [in Ukrainian]. [Три національні типи народні (вступна стаття О.В. Яся). *Український історичний журнал*. 2017. № 3. С.171–190.]

Yegorov V. V., Baieva Iu. Ie.

Department of Political Science and History
Kyiv National University of Construction and Architecture
Povitrianykh Syl Ave, 31, Kyiv, 03037, Ukraine

THE INTELLECTUAL AND POLITICAL LEADERSHIP OF VOLODYMYR BONIFATIIOVYCH ANTONOVYCH IN THE FORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONALIST MOVEMENT IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

The article provides a comprehensive analysis of the activity of Volodymyr Bonifatiyovych Antonovych as an intellectual and political leader of the Ukrainophile movement in the second half of the nineteenth century. The study examines his role in shaping the cultural model of national development, the formation of Ukrainian political thought, and the intellectual foundations of modern nation-building within the Russian Empire. Particular attention is paid to the analysis of Antonovych's activity as an organizer of the Ukrainian intellectual community and as an ideologist of the cultural strategy of the national movement. His participation in the activities of Ukrainian communities, his interaction with leading figures of the Ukrainian movement, and his influence on the formation of a new generation of Ukrainian historians and public intellectuals are also considered. The article analyzes the evolution of Antonovych's political views, his concept of cultural mobilization of society, and his vision of the prospects for the development of the Ukrainian national movement. It is argued that Antonovych's activity contributed significantly to the consolidation of the Ukrainian intellectual environment, the development of historical scholarship, and the formation of modern Ukrainian national identity. The study concludes that Antonovych should be considered not only as a historian and public figure but also as an intellectual leader who significantly influenced the ideological orientations of the Ukrainian national movement and contributed to the development of Ukrainian political thought during the modern period.

Key words: Ukrainophilism, national movement, political thought, cultural strategy, leadership, nation-building.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026